

autor:

dr Iwona Lewkowicz
dr Anna Tworkowska-Baraniuk

redaktor naczelny:

Dorota Kossakowska

opracowanie graficzne:

Andrzej Błoński

korekta:

Agnieszka Sutkowska

skład i łamanie:

Ewa Onacewicz

ISBN 978-83-65635-52-5

Podręcznikarnia 2020

Telefon kontaktowy +48 88 315 57 75

e-mail: biuro@podrecznikarnia.pl

www.podrecznikarnia.pl

ISBN 978-83-65635-52-5

PROGRAM WYCHOWANIA PRZEDSZKOLNEGO

dr Iwona Lewkowicz, dr Anna Tworkowska-Baraniuk

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	5
Podstawna prawna	6
ROZDZIAŁ I	
Charakterystyka wprowadzonych zmian programowych	7
ROZDZIAŁ II	
Cele i zadania przedszkola	9
ROZDZIAŁ III	
Treści programowe.....	11
ROZDZIAŁ IV	
Sposób organizacji zadań dydaktyczno - wychowawczych	31
ROZDZIAŁ V	
Procedury osiągania celów	33
ROZDZIAŁ VI	
Ewaluacja programu wychowania przedszkolnego	38
BIBLIOGRAFIA	39

Wstęp

*Wychowanie dziecka to nie miła zabawa, a zadanie,
w które trzeba włożyć wysiłek bezsennych nocy,
kapitał ciężkich przeżyć i wiele myśli...*

Janusz Korczak

Program wychowania przedszkolnego ma na celu poprawę jakości pracy edukacyjnej i uwzględnia potrzeby społeczności przedszkolnej, to jest dzieci, rodziców oraz pracowników. Integruje nauczycieli i rodziców w realizowaniu celów wychowawczych, ujednolica działania wychowawcze, kieruje procesy wychowawcze na właściwe tory.

Zadaniem wychowania jest wspomaganie dzieci w uzyskaniu orientacji etycznej, w odkrywaniu wartości i ich urzeczywistnianiu. Wartości w wychowaniu są wartością i celem, wyznaczają motywację działań, nadają im kierunek i sens.

Prezentowany program uwzględnia ostatnio wprowadzoną nowelizację i zmiany w treściach kształcenia i wychowania. Zwraca także uwagę na potrzebę wspierania rozwoju dziecka, ze szczególnym uwzględnieniem jego ciekawości świata, samodzielności w osiąganiu celów i rozwijaniu zdolności i zainteresowań.

PODSTAWA PRAWNA

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, przyjęta i proklamowana rezolucją Zgromadzenia Ogólnego ONZ 217 A (III) w dniu 10 grudnia 1948 r.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016r. – Prawo oświatowe. Dz.U. z 2018 r. poz. 996 z późn. zm.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 17 czerwca 2016r. zmieniające rozporządzenia w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół, Dz. U. z 2016 r., poz. 895.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Dz. U. z 2017 r., poz. 356.

ROZDZIAŁ I

Charakterystyka wprowadzonych zmian programowych

Wychowanie to świadome i celowe działanie pedagogiczne rodziców i nauczycieli, które zmierza do osiągnięcia zmian w rozwoju umysłowym, społecznym, kulturalnym i emocjonalnym dziecka. Rozpoczyna się w rodzinie, natomiast przedszkole ukierunkowuje je i kontynuuje.

Zasadniczym celem wychowania przedszkolnego jest rozwój i wychowanie dziecka, czyli wychowanie występujące z rozwojem. Realizuje się to poprzez wypełnianie funkcji opiekuńczych, wychowawczych i kształcących.

Zreformowany system kształcenia przedszkolnego ma charakter hierarchicznej całości, w której priorytetem stają się cele szczegółowe, których realizacja ma umożliwić dziecku bezpieczną i dostosowaną do możliwości rozwojowych zabawę i naukę.

Ogólne cele wychowania przedszkolnego zostały sformułowane w zatwierdzonej przez Ministra Edukacji Narodowej w dniu 14 lutego 2017 roku podstawie programowej wychowania przedszkolnego. Zakłada ona, że celem wychowania przedszkolnego jest wsparcie całościowego rozwoju dziecka realizowane „poprzez proces opieki, wychowania i nauczania – uczenia się, co umożliwi dziecku odkrywanie własnych możliwości, sensu działania oraz gromadzenie doświadczeń na drodze prowadzącej do prawdy, dobra i piękna”.

Głównym celem zmian wprowadzonych w podstawie programowej wychowania przedszkolnego jest konieczność dostosowania jej do zmian w systemie oświaty, spowodowanych przywróceniem obowiązku szkolnego dla dzieci siedmioletnich. W konsekwencji tych zmian dzieci sześciolatnie zostały objęte obowiązkowym, rocznym przygotowaniem przedszkolnym, co skutkowało koniecznością uwzględnienia w podstawie programowej umiejętności z zakresu czytania i przygotowania dzieci do nabywania umiejętności pisania, a także umiejętności matematycznych, niezbędnych do podjęcia nauki w szkole podstawowej. Skutkiem tego była zmiana w proporcjach czasu przewidzianego na zajęcia dydaktyczne. Konieczna była też modyfikacja wymagań w zakresie poszczególnych wiadomości i umiejętności oraz dostosowanie ich do możliwości dzieci niepełnosprawnych.

Wprowadzone w podstawie programowej zmiany kładą także nacisk na kształtowanie u dzieci świadomości zdrowotnej i wyrabianie nawyków dbania o własne zdrowie.

Uregulowano również harmonogram realizowania podstawy programowej wychowania przedszkolnego w zakresie obszaru „przygotowanie dzieci do posługiwania się językiem obcym nowożytnym”. Uwzględniono w tym przypadku możliwości percepcyjne dzieci niepełnosprawnych intelektualnie i zwolniono je z obowiązku realizacji tego obszaru. Powyższe wynika z faktu, że istotnym celem wprowadzonych przez nową podstawę programową zmian jest wzbudzenie chęci do nauki języka obcego bez niepotrzebnego stresu, czy przymusu. Zyskuje się to dzięki temu, że program uwzględnia osobiste potrzeby każdego dziecka oraz buduje ich motywację. Zakłada również rozwijanie rozumienia mowy (słuchanie) oraz naukę słownictwa, ponieważ bardzo ważne jest uwrażliwienie dziecka na język. Ważne jest również to, by nauczyciel rozwijał w dzieciach chęć do nauki, czyli motywację wewnętrzną, która w tym wieku jest bardzo słabo rozwinięta. Prawdopodobne jest bowiem to, że dzieci raz zachęczone podejmować będą wysiłek skierowany na naukę języków obcych w przyszłości.

Analizując zmiany wprowadzone nową podstawą programową, warto zwrócić uwagę na podkreślane przez ekspertów zastrzeżenia merytoryczne. Wskazują oni na brak określenia konkretnych wiadomości i umiejętności, które mają prowadzić do osiągnięcia gotowości szkolnej oraz brak sprecyzowanych treści dotyczących ochrony środowiska. Sugerują również, że częściowo niejasno zostały opisane umiejętności, które powinno posiadać dziecko kończące edukację przedszkolną. Należy jednak przyznać, że nowa podstawa programowa wymaga szacunku do dziecka i stosownymi zapisami zapewnia wsparcie dla jego całościowego rozwoju. Biorąc pod uwagę zarówno zalety, jak i zastrzeżenia do obowiązującej podstawy programowej, z całą mocą należy podkreślić, że to głównie od nauczycieli, ich wiedzy, kompetencji i umiejętności postępowania z dziećmi zależy będzie sukces dzieci kończących edukację przedszkolną.

ROZDZIAŁ II

Cele i zadania przedszkola

Nadrzędnym celem wychowania przedszkolnego jest stymulowanie rozwoju dziecka i przygotowanie go do podjęcia nauki w szkole podstawowej.

Podstawa programowa wyznacza przedszkolom następujące zadania, które precyzują kierunek pracy nauczyciela z dziećmi:

1. stwarzanie sytuacji sprzyjających swobodnemu rozwojowi dzieci oraz nabywaniu doświadczeń podnoszących poziom czynności intelektualnych,
2. zapewnianie dziecku poczucia bezpieczeństwa w trakcie nauki, zabawy i odpoczynku,
3. wspieranie dziecięcej ciekawości świata, wykorzystywanie treści stosownych do poziomu dziecka,
4. organizowanie pomocy dzieciom, które rozwijają się w sposób nieharmonijny,
5. dobieranie treści odpowiednich do poziomu rozwoju dziecka, jego możliwości z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb i zainteresowań dziecka,
6. rozwijanie poczucia wartości dziecka oraz umiejętności społecznych, przede wszystkim tworzenia właściwych relacji osobowych i uczestnictwa w grupie,
7. wyrabianie nawyków i zachowań ukierunkowanych na rozwój samodzielności, dbania o zdrowie, sprawność fizyczną i bezpieczne uczestnictwo w zabawach, grach sportowych i ruchu drogowym,
8. rozwijanie wrażliwości dziecka, jego rozumienia emocji własnych i innych ludzi, nauczanie sposobów radzenia sobie z własnymi emocjami oraz kontrolowania własnych zachowań,
9. wprowadzanie w świat wartości estetycznych, zaszczepienie potrzeby kontaktu ze sztuką oraz budzenie wiary we własne możliwości i umiejętności twórcze,
10. stwarzanie sytuacji pozwalających na poznawanie świata przyrody, wyrabianie troski o środowisko naturalne,
11. budowanie wiedzy o świecie techniki, rozwijanie umiejętności konstruowania, planowania, działania oraz prezentowania wytworów własnej pracy,
12. współpraca z rodzicami, różnymi organizacjami i instytucjami w celu tworzenia warunków, które umożliwią rozwój tożsamości dziecka,
13. tworzenie sytuacji pozwalających dziecku na poznanie wartości i norm społecznych, kształtowanie cech osobowości i postaw umożliwiających w przyszłości aktywne uczestnictwo w życiu społecznym,

14. systematyczne uzupełnianie, za zgodą rodziców, o nowe zagadnienia, wynikające z pojawienia się w otoczeniu dziecka zmian i zjawisk istotnych dla jego bezpieczeństwa i harmonijnego rozwoju,
15. wspieranie procesów poznawczych służących do nabywania wiedzy i umiejętności niezbędnych do podjęcia nauki w klasie pierwszej szkoły podstawowej,
16. organizowanie – w zależności od potrzeb – zajęć umożliwiających dziecku poznanie kultury i języka mniejszości narodowej, etnicznej lub regionalnej,
17. przygotowanie dzieci do posługiwania się językiem obcym nowożytnym zgodnie z możliwościami i potrzebami edukacyjnymi; nie dotyczy to jednak dzieci posiadających orzeczenie o potrzebie kształcenia specjalnego ze względu na niepełnosprawności intelektualne w stopniu umiarkowanym lub znacznym, niepełnosprawności sprzężone lub inne rodzaje niepełnosprawności.

Biorąc pod uwagę przedstawione powyżej cele i zadania, pamiętać należy, że dziecko w wieku przedszkolnym poznaje świat systematycznie i jest gotowe do tego, by uczyć się pod kierunkiem innej osoby. Potrafi zadawać pytania, sprawdzać, jak coś działa, ale nie umie samodzielnie planować działań ani organizować warunków do ich realizacji. Rodzice, opiekunowie, nauczyciele wspierają rozwój dziecka. Realizują to poprzez opiekę, wychowanie oraz uczenie dziecka. Wsparcie ze strony dorosłych umożliwi dziecku poznanie własnych możliwości, zdobycie wiary we własne siły, zgromadzenie doświadczeń poprzez działanie. Rolą nauczyciela jest wspieranie dziecka w sytuacjach nauki, zabawy oraz wtedy, gdy pojawiają się trudności. Nauczyciel ma zapewnić poczucie bezpieczeństwa oraz zachęcić dziecko do współpracy.

ROZDZIAŁ III

Treści programowe

Współczesne wychowanie zmierza do wszechstronnego rozwoju dziecka, jest kształtowaniem człowieka we wszystkich dziedzinach jego życia. Wyposaża w bagaż norm i zasad postępowania, pomocnych w prawidłowym funkcjonowaniu w rodzinie, szkole i społeczeństwie. Wartości wyszczególnione w programie wiążą się z pewnymi zasadami oraz normami, których należy przestrzegać.

Celem programu wychowania przedszkolnego jest sprecyzowanie modelu absolwenta, który byłby wzorem postaw pożądanych w zakresie wiedzy, umiejętności i zachowań.

Szczegółowe cele kształcenia i wychowania wyznaczają nauczycielowi kierunek działań, których zadaniem jest wspomaganie rozwoju dziecka, stosownie do jego potrzeb i możliwości. Zostały one przypisane do czterech obszarów rozwoju dziecka, wyznaczonych zgodnie z wprowadzoną podstawą programową.

KOMPETENCJE KLUCZOWE W ODNIESIENIU DO OSIĄGNIĘĆ DZIECKA

Dziecko aktywnie uczestniczy w życiu rodzinnym, przedszkolnym, w środowisku społecznym i przyrodniczym. Dzieci podejmują zadania we wszystkich obszarach działalności. Zdobywają wiedzę, umiejętności, które stosują w działaniach, przejawiają konkretne postawy. Nauczyciel wspiera dziecko we wszystkich jego działaniach. Wyposaża je w kompetencje kluczowe, które towarzyszą człowiekowi przez całe życie. Proces ich kształtowania rozpoczyna się uczestnictwem dziecka w różnych formach edukacji przedszkolnej. Kompetencje kluczowe wspierają rozwój osobisty, włączają w życie społeczne, pomagają w samorealizacji, zatrudnieniu. Stosując określenie „kompetencje kluczowe”, możemy powiedzieć, że jest to połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji. Wiedza to pojęcia, fakty, teorie, które pomagają zrozumieć określone zagadnienia. Umiejętności to zdolność korzystania z wiedzy, a postawa to gotowość do działania w określonych sytuacjach. Odpowiednie warunki i sposób realizacji podstawy programowej sprzyja kształtowaniu u dzieci kompetencji kluczowych. Odbywa się to poprzez organizację zajęć wspomagających rozwój dziecka, wykorzystywanie pobytu dziecka w przedszkolu na zajęcia kierowane i niekierowane, właściwe organizowanie zabawy w sali przedszkolnej i na placu zabaw. Wszystkie kompetencje kluczowe są jednakowo ważne. Nie da się wskazać kompetencji wiodącej,

każda z nich ma swój udział w udanym życiu w społeczeństwie. Wyróżniono następujące kompetencje kluczowe:

- Kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.
- Kompetencje w zakresie wielojęzyczności.
- Kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii.
- Kompetencje cyfrowe.
- Kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.
- Kompetencje obywatelskie.
- Kompetencje w zakresie przedsiębiorczości
- Kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej.

Kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji to zdolność rozumienia, wyrażania, tworzenia i interpretowania faktów. Dokonujemy tego w mowie, piśmie, wykorzystując obrazy, dźwięki. Jest to zdolność porozumiewania się z innymi ludźmi.

Kompetencje w zakresie wielojęzyczności określają zdolność umiejętnego korzystania z różnych języków. Ważne jest umożliwienie dziecku doświadczania inności i różnorodności językowej, kulturowej. Przygotowanie dzieci do posługiwania się językiem obcym polega na prowadzeniu zabaw językowych, używaniu prostych zwrotów w języku obcym.

Kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii jest to zdolność wykorzystywania myślenia i postrzegania matematycznego podczas zajęć matematycznych, ale również podczas rozwiązywania problemów życia codziennego.

Kompetencje cyfrowe to przede wszystkim odpowiednie korzystanie z technologii cyfrowych, które należy stosować do uczenia się, pracy oraz udziału w życiu społecznym. Zwraca się tutaj też uwagę na cyber bezpieczeństwo oraz problem własności intelektualnej.

Kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się to zdolność do właściwego organizowania własnego procesu uczenia się, planowania swojej przyszłości zawodowej, zdolność do autorefleksji. Ma to również związek z umiejętnością pracy w zespole, odczuwania empatii oraz sposobem rozwiązywania problemów pojawiających się w grupie.

Kompetencje obywatelskie to przygotowanie dzieci do bycia dobrymi obywatelami, którzy są wrażliwi na potrzeby innych. Ważne jest też ukazanie potrzeby wolontariatu, uczenie odpowiedzialności za drugiego człowieka, zachęcanie do podejmowania działań na rzecz wspólnego dobra. To również zdolność aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i obywatelskim.

Kompetencje w zakresie przedsiębiorczości to zdolność kreatywnego myślenia, rozwiązywania problemów, wcielania pomysłów w czyn. Kształtowanie w dziecku przekonania, że poradzi sobie w życiu, wykorzysta szanse i pomysły. W przedszkolu ważne jest zdobycie umiejętności planowania działań i wdrożenie do konsekwentnego ich realizowania.

Kompetencje w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej to wyrażanie własnych pomysłów, odczuwanie swojej roli w społeczeństwie. Dziecko uczy się wyrażania emocji korzystając z różnych środków ekspresji: muzyki, literatury, teatru. Ważne jest zachęcanie dzieci do brania udziału w inicjatywach związanych z poznawaniem i przeżywaniem kultury regionalnej i narodowej.

Kształtowanie kompetencji kluczowych w przedszkolu to wyposażenie dziecka w odpowiednią wiedzę oraz dostarczenie okazji, podczas których dziecko zdobędzie umiejętności, a także będzie miało możliwość działania, które ukształtują odpowiednie postawy. Przedstawione kompetencje kluczowe przyporządkowano do czterech obszarów rozwoju dziecka (fizycznego, społecznego, emocjonalnego, poznawczego), które są zawarte w podstawie programowej wychowania przedszkolnego. Kształtowanie kompetencji kluczowych dziecka w wieku przedszkolnym jest zaspokojeniem jego naturalnych potrzeb. Zakresy kompetencji przenikają się. Ważne jest, aby nauczyciel zadbał o to, by były one spójne z aktywnością dziecka i aby wykorzystał on każdą sytuację do rozwijania kompetencji kluczowych. Znajomość charakterystyki każdej z ośmiu kompetencji pozwoli nauczycielowi w sposób świadomy i planowy rozwijać kompetencje kluczowe. Pozwoli dostosować metody i formy realizacji treści do możliwości dziecka, jego zasobu wiedzy, umiejętności, doświadczeń.

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
I. Fizyczny obszar rozwoju dziecka	<ul style="list-style-type: none"> • sygnalizuje potrzeby fizjologiczne samodzielnie korzysta z urządzeń sanitarnych • myje ręce i twarz • potrafi je wytrzeć • zna podstawowe zasady związane z higieną własnego ciała • zna zasady korzystania z osobistych przyborów toaletowych 	1) zgłasza potrzeby fizjologiczne, samodzielnie wykonuje podstawowe czynności higieniczne (numery kompetencji: 1, 5)
	<ul style="list-style-type: none"> • zna i stosuje kolejność przy wkładaniu ubrania • zapina i odpina guziki • zawiązuje sznurowadła • składa ubrania i odkłada je na właściwe miejsce 	2) wykonuje czynności samoobsługowe (numery kompetencji: 1, 5)
	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi stosować się do ustalonych zasad podczas spożywania posiłków • umie nakryć do stołu i sprzątnąć po posiłku • posługuje się nożem i widelcem • rozumie konieczność ograniczenia słodyczy 	3) spożywa posiłki z użyciem sztućców, nakrywa do stołu i sprząta po posiłku (numery kompetencji: 1, 5)
	<ul style="list-style-type: none"> • uczestniczy w zajęciach ruchowych, zabawach i grach • komunikuje w zrozumiały sposób o swoich potrzebach i decyzjach • uczy się dbać o swoje zdrowie • poznaje zasady zdrowego trybu życia • podejmuje sportową rywalizację • próbuje samodzielnie i bezpiecznie organizować sobie czas wolny • sygnalizuje potrzebę relaksu i odpoczynku 	4) komunikuje potrzebę ruchu i odpoczynku (numery kompetencji: 1, 5)
	<ul style="list-style-type: none"> • podejmuje spontanicznie zabawy ruchowe • uczy się bezpiecznie korzystać ze sprzętów i urządzeń na placu zabaw • naśladuje sposób poruszania się zwierząt • podrzuca i chwyta przybory 	5) uczestniczy w zabawach ruchowych wykonuje różne formy ruchu (skoczne, bieżne, rzutne, z czworakowaniem), (numery kompetencji: 3, 5, 8)

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • podskakuje i przeskakuje przeszkody • porusza się na czworakach, zmieniając kierunek i pokonując przeszkody • biega swobodnie w różnym tempie 	
	<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje właściwości przedmiotów i różnych materiałów • tworzy kompozycję z różnych materiałów i nakleja je na papier • wznosi konstrukcje z klocków • wykonuje zadanie według określonego wzoru • prawidłowo stosuje proste narzędzia podczas majsterkowania • konstruuje większe formy przestrzenne z różnych materiałów • nabywa umiejętność łączenia elementów za pomocą kleju, taśmy i zszywacza • zachowuje ład i porządek podczas pracy 	<p>6) inicjuje zabawy konstrukcyjne, majsterkuje, buduje, wykorzystuje zabawki i materiały użytkowe, w tym materiał naturalny (numery kompetencji: 3, 7)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • rozumie konieczność utrzymania w porządku swoich rzeczy i otoczenia • porządkuje zabawki i odkłada je na właściwe miejsca • rzuca, chwytą i toczy przybory • manipuluje przyborami oburącz, przekłada je z ręki do ręki • rzuca przybory do określonego celu • ćwiczy sprawność rąk oraz koordynację wzrokowo – ruchową • doskonali sprawność palców i nadgarstków poprzez lepienie z tworzyw plastycznych • prawidłowo trzyma kredkę podczas rysowania • posługuje się nożyczkami wycinając dowolne kształty • nawleka na sznurek drobne elementy 	<p>7) wykonuje czynności takie jak: sprzątanie, pakowanie, trzymanie przedmiotów jedną ręką i oburącz, małych przedmiotów z wykorzystaniem odpowiednio ukształtowanych chwytów dłoni, używa chwytu pisarskiego (numery kompetencji: 1, 3, 5, 8)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • przyjmuje poprawną postawę podczas wykonywania poznanych czynności • ćwiczy zwinność i koordynację ruchów • porusza się sprawnie, zachowując koordynację • przyjmuje prawidłową pozycję w siadzie, przysiadzie i na krzeselku • uczestniczy w zajęciach ruchowych organizowanych przez nauczyciela 	<p>8) wykonuje podstawowe ćwiczenia kształtujące nawyk utrzymania prawidłowej postawy ciała (numery kompetencji: 1, 5)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • bierze udział w zabawach odwzorowujących gesty • wykonuje czynności manipulacyjne, takie jak: lepienie, wydzielanie, nawlekanie • poprawnie posługuje się przyborem do pisania • potrafi zachować prawidłowy kierunek od lewej do prawej strony • umie pokazać za pomocą ruchu proste znaki graficzne, takie jak linie, fale, koła 	<p>9) wykazuje sprawność ciała i koordynację w stopniu pozwalającym na rozpoczęcie systematycznej nauki czynności złożonych, takich jak czytanie i pisanie (numery kompetencji: 1, 2, 5)</p>
<p>II. Emocjonalny obszar rozwoju dziecka</p>	<ul style="list-style-type: none"> • niewerbalnie, za pomocą gestu, ruchu, mimiki wyraża swoje emocje • rozpoznaje dobre i złe zachowanie • potrafi mówić o swoich emocjach i potrzebach • nazywa swoje emocje • określa werbalnie i niewerbalnie swoje uczucia • potrafi wskazać przyczyny powstałych emocji • umie przewidzieć skutki różnych zachowań • potrafi kontrolować własne zachowania 	<p>1) rozpoznaje i nazywa emocje, próbuje radzić sobie z ich przeżywaniem (numery kompetencji: 1, 5)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • nazywa uczucia i określa własne potrzeby • potrafi odróżnić emocje pozytywne od negatywnych • potrafi określić uczucia innych osób, rozumie i akceptuje uczucia innych ludzi • umie rozładować negatywne emocje w sposób akceptowany społecznie • właściwie reaguje na przejawy emocji innych osób 	<p>2) szanuje emocje swoje i innych osób (numery kompetencji: 1, 5, 6, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi stosować formy grzecznościowe w kontaktach z rówieśnikami i osobami dorosłymi • integruje się z grupą, umie dostrzegać problemy rówieśników • szanuje innych i oczekuje od nich tego samego • potrafi zgodnie korzystać ze wspólnej przestrzeni do zabawy i zabawek 	<p>3) przeżywa emocje w sposób umożliwiający mu adaptację w nowym otoczeniu (numery kompetencji: 1, 5, 6, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje i nazywa swoje emocje • potrafi przedstawić emocje za pomocą gestu, mimiki, ruchu ciała • przedstawia emocje za pomocą słów i symboli • wypowiada się na temat emocji • próbuje analizować i charakteryzować własne uczucia • prawidłowo przyjmuje krytykę, cieszy się z sukcesów 	<p>4) przedstawia swoje emocje używając charakterystycznych dla dziecka form wyrazu (numery kompetencji: 1, 5, 6, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • chętnie wchodzi do przedszkola • bawi się z rówieśnikami • słucha poleceń nauczyciela • rozumie konieczność rozłąki z rodzicami • potrafi zwrócić się do nauczyciela lub innego pracownika przedszkola z prośbą o pomoc w trudnej dla siebie sytuacji 	<p>5) rozstaje się z rodzicami bez lęku, ma świadomość, że rozstanie takie bywa dłuższe lub krótsze (numery kompetencji: 1, 5, 6, 8)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • przestrzega zakazu oddalania się od opiekunów 	
	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi rozpoznać i nazwać charakterystyczne stany emocjonalne • umie określić przyczyny powstawania określonych emocji • próbuje radzić sobie z negatywnymi emocjami • potrafi uszanować uczucia drugiej osoby 	<p>6) rozróżnia emocje i uczucia przyjemne i nieprzyjemne, ma świadomość, że odczuwają i przeżywają je wszyscy ludzie (numery kompetencji: 1, 5, 6, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • nabywa umiejętność wyrażania swoich uczuć • poznaje własną osobę, swoje mocne i słabe strony • kształtuje odporność emocjonalną w poczuciu własnego bezpieczeństwa • uczy się przeżywać sukcesy i znosić porażki • ze zrozumieniem odnosi się do problemów • podaje przykłady dobrego i złego zachowania 	<p>7) szuka wsparcia w sytuacjach trudnych dla niego emocjonalnie, wdraża swoje własne strategie, wspierane przez osoby dorosłe lub rówieśników (numery kompetencji: 1, 5, 6, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • nazywa i wyraża uczucia (radość, gniew, strach, smutek) • potrafi kierować emocjami i kontrolować własne zachowanie • przewiduje skutki różnych zachowań • potrafi podporządkować się zachowaniom, których oczekuje od niego nauczyciel i koledzy • przestrzega zasad zgodnego współdziałania • respektuje swoje prawa i prawa innych 	<p>8) zauważa, że nie wszystkie przeżywane emocje i uczucia mogą być podstawą do podejmowania natychmiastowego działania, panuje nad nieprzyjemną emocją (numery kompetencji: 1, 5, 6, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • ze zrozumieniem odnosi się do problemów innych • przestrzega zasad zgodnego współdziałania • słucha wypowiedzi innych 	<p>9) wczuwa się w emocje i uczucia osób z najbliższego otoczenia (numery kompetencji: 1, 5, 6, 8)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • rozumie postawy i zachowania dorosłych • stara się myśleć i postępować z empatią • wykorzystując własne doświadczenia określa uczucia najbliższych 	
	<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje zwierzęta hodowlane i żyjące na wolności • ma świadomość, że zwierzętami domowymi należy się opiekować i nie wolno ich męczyć • zna zwyczaje zwierząt i potrafi się nimi zajmować • dokarmia zimną ptaki i zwierzęta 	<p>10) dostrzega, że zwierzęta posiadają zdolność odczuwania, przejawia w stosunku do nich życzliwość i troskę (numery kompetencji: 1, 5, 6, 7)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • poznaje różne środowiska przyrody • wyrabia opiekuńczą postawę wobec roślin i zwierząt • rozumie konieczność ochrony środowiska • obserwuje walory estetyczne przyrody i różnorodność krajobrazów • potrafi wskazać wpływ działalności człowieka na przyrodę 	<p>11) dostrzega emocjonalną wartość otoczenia przyrodniczego jako źródło satysfakcji estetycznej (numery kompetencji: 1, 5, 6, 8)</p>
<p>III. Społeczny obszar rozwoju dziecka</p>	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi przywitać się i pożegnać ze wszystkimi znajomymi • potrafi przedstawić się i podać podstawowe informacje o sobie, • poznaje swoje możliwości i dzięki temu wzmacnia poczucie własnej wartości • grzecznie zwraca się do innych, • aktywnie uczestniczy w zabawach wymagających współdziałania • dzieli się z innymi, tym, co ma • wie, że należy ustąpić miejsca starszym • ze zrozumieniem odnosi się do problemów innych 	<p>1) przejawia poznanie własnej wartości, wyraża szacunek wobec innych osób, nawiązuje relacje rówieśnicze (numery kompetencji: 1, 2, 6, 7)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • nawiązuje prawidłowe relacje rówieśnicze 	
	<ul style="list-style-type: none"> • zna imiona członków rodziny • potrafi określić stopień pokrewieństwa i opowiedzieć o swoim domu • opowiada o wydarzeniach i tradycjach rodzinnych • wie, jakiej jest narodowości, potrafi rozpoznać godło i flagę • zna swoich kolegów, zwraca się do nich po imieniu 	<p>2) odczuwa i wyjaśnia swoją przynależność do rodziny, narodu, grupy rówieśniczej (numery kompetencji: 1, 6, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi przedstawić się • zna nazwę miejscowości, w której mieszka • wie, komu można podać informacje o sobie i swojej rodzinie • wita się i żegna z rówieśnikami i dorosłymi • potrafi przeprosić, gdy zachowa się niewłaściwie • uczy się panować nad swoimi emocjami 	<p>3) posługuje się imieniem, nazwiskiem, adresem, (numery kompetencji: 1, 5, 6) używa zwrotów grzecznościowych (numery kompetencji: 1, 5, 6, 7)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • zaspokaja potrzebę kontaktu z rówieśnikami • właściwie odnosi się do kolegów i osób dorosłych • integruje się z grupą, zauważa problemy rówieśników • aktywnie uczestniczy w różnorodnych zajęciach organizowanych przez nauczyciela • przestrzega zasad zgodnego współdziałania w grupie • potrafi wykonać zadania razem z kolegami • potrafi przeprosić za niewłaściwe zachowanie • bierze udział w zabawach relaksacyjnych, potrafi odpoczywać 	<p>4) ocenia swoje zachowanie, współdziała z dziećmi w zabawie, pracy, respektuje i tworzy zasady zabawy w grupie (numery kompetencji: 1, 5, 6, 7)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje dobre i złe zachowanie 	<p>5) nazywa i rozpoznaje wartości związane</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • respektuje swoje obowiązki i prawa innych dzieci • bierze udział w zajęciach, które wzmacniają jego odporność emocjonalną • uczy się określonych form zachowania • akceptuje innych takimi, jacy są • szanuje pracę i własność innych • okazuje szacunek dzieciom i dorosłym 	<p>z zachowaniami społecznymi, respektuje prawa i obowiązki swoje oraz innych (numery kompetencji: 1, 5, 6, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi bawić się zgodnie z innymi dziećmi • rozumie i wykonuje polecenia • prezentuje otwartą postawę wobec rówieśników i dorosłych • potrafi informować o trudnościach napotkanych w czasie zabawy lub wykonywania czynności • próbuje spokojnie dyskutować i negocjować w sytuacjach konfliktowych • postępuje zgodnie z oczekiwaniami wykonując codzienne czynności • wyraża swoje oczekiwania wobec innego dziecka stosując komunikaty werbalne i pozawerbalne 	<p>6) obdarza uwagę inne dzieci i dorosłych, potrafi komunikować się z nimi (numery kompetencji: 1, 2, 5, 6, 7)</p>
<p>IV. Poznawczy obszar rozwoju dziecka</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ilustruje ruchem, mimiką lub gestem proste czynności • rozpoznaje sztucznie otrzymane dźwięki, np. rozlewanie, przesypywanie • naśladuje za pomocą mimiki, gestu czy głosu wybrane zwierzęta lub przedmioty • wznosi konstrukcje z klocków • tworzy kompozycje z różnych materiałów • odgrywa role w zabawach teatralnych 	<p>1) wyraża swoje rozumienie świata, zjawisk i rzeczy znajdujących się w bliskim otoczeniu za pomocą komunikatów pozawerbalnych (numery kompetencji: 1, 2, 5, 8)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • deklamuje wiersze grupowo i indywidualnie, ze zwróceniem uwagi na właściwą intonację i natężenie głosu • porusza się w rytm muzyki • doskonali umiejętność wyrażania muzyki ruchem, gestem i mimiką • wyraża emocje, pojęcia i zjawiska środkami aktywności muzycznej 	
	<ul style="list-style-type: none"> • uczestniczy w rozmowach, udziela odpowiedzi na pytania i sam je zadaje • logicznie opowiada przebieg zdarzeń • formułuje dłuższe wypowiedzi • w sposób zrozumiały mówi o swoich potrzebach • stosuje poprawne formy fleksyjne odmieniających się wyrazów • posługuje się wyrażeniami przyimkowymi • konstruuje zdania rozwinięte • wykonuje ćwiczenia artykulatoryjne zgodnie ze wskazówkami nauczyciela • naśladuje poprawnie różne odgłosy • potrafi regulować siłę głosu przechodząc od szeptu do głośnego mówienia • ma opanowaną technikę mówienia, stara się mówić płynnie i wyraźnie • wypowiada się zdaniami złożonymi, stosuje kilkuzdaniową wypowiedź • układa historyjki obrazkowe, opowiada je, dopowiada ich zakończenie • potrafi właściwie użyć słów przeciwstawnych, zdrobnień i zgrubień 	<p>2) wyraża swoje rozumienie świata, zjawisk i rzeczy znajdujących się w bliskim otoczeniu za pomocą języka mówionego (numery kompetencji: 1, 2, 4, 5)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • odróżnia pojęcia: zdanie, słowo, wyraz, sylaba, głoska, litera • wyodrębnia w zdaniu słowa, dzieli słowa na sylaby, składa wyrazy z sylab • rozróżnia głoski na początku i na końcu w wybranych prostych fonetycznych słowach • rozumie różnicę między samogłoską a spółgłoską • liczy głoski w słowach, układa słowa rozpoczynające się lub kończące daną głoską • wyodrębnia w słowach sylaby, dzieli słowa na sylaby 	
	<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje umowne znaczenie prostych znaków i symboli graficznych • dostrzega związki między gestem i słowem • wyraża swoje wrażenia i przeżycia związane z odbiorem utworu • uczy się odróżniać świat rzeczywisty od fikcyjnego • potrafi tworzyć nowe, wymyślone przez siebie sytuacje fikcyjne 	<p>3) odróżnia elementy świata fikcji od realnej rzeczywistości, byty rzeczywiste od medialnych, byty realistyczne od fikcyjnych (numery kompetencji: 1, 3, 4, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • wykonuje ćwiczenia manipulacyjne • rozpoznaje znaki i symbole graficzne • rozpoznaje i nazywa litery, które go zainteresowały na skutek zabawy i spontanicznych odkryć • odczytuje krótkie wyrazy utworzone z poznanych liter w formie napisów drukowanych odnoszących się do codziennej aktywności 	<p>4) rozpoznaje litery, odczytuje krótkie wyrazy (numery kompetencji: 1, 5)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • odpowiada na pytania zwracając się bezpośrednio do swojego rozmówcy • mówi o swoich uczuciach i potrzebach • potrafi w sposób logiczny 	<p>5) odpowiada na pytania, opowiada o zdarzeniach z przedszkola, układa historyjki obrazkowe, recytuje wierszyki, rozwiązuje zagadki</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<p>przedstawić przebieg zdarzeń</p> <ul style="list-style-type: none"> • umie ułożyć historyjkę obrazkową • buduje dłuższą wypowiedź na określony temat 	<p>(numery kompetencji: 1, 2, 3, 6, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • wykonuje ćwiczenia artykulatoryjne zgodnie z poleceniami nauczyciela • stara się mówić płynnie i wyraźnie, panując nad swoim głosem • powtarza krótkie rymowanki • w sposób czynny posługuje się nowo poznanymi słowami • tworzy skojarzenia do podanych wyrazów • próbuje samodzielnie układać wliczanki i rymowanki • rozumie znaczenie słów, których używa • potrafi wyjaśnić przerośny sens powszechnie używanych zwrotów • tworzy skojarzenia do wskazanych wyrazów • próbuje samodzielnie tworzyć żarty językowe i sytuacyjne 	<p>6) wykonuje własne eksperymenty językowe, nadaje znaczenie czynnościom, tworzy żarty językowe i sytuacyjne</p> <p>(numery kompetencji: 1, 5, 7)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • słucha piosenek, które śpiewa nauczyciel • doskonali poczucie rytmu dzięki grze na instrumentach perkusyjnych • potrafi poruszać się zgodnie z muzyką i zapamiętać proste układy taneczne • rozpoznaje nastrój utworu muzycznego • zauważa zmiany dynamiki, tempa, charakteru utworu muzycznego, wyraża je ruchem i tańcem • śpiewa piosenki z innymi dziećmi i samodzielnie • rozpoznaje melodię znanej piosenki 	<p>7) eksperymentuje rytmem, głosem, dźwiękami i ruchem, śpiewa piosenki, rozpoznaje melodie, słucha muzyki</p> <p>(numery kompetencji: 1, 5, 7, 8)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • wydobywa dźwięki z różnych przedmiotów, np. puszka, folia, woreczek z fasolą • potrafi zilustrować krótki wierszyk lub opowiadanie wykorzystując pomoce akustyczne lub proste instrumenty perkusyjne • uważnie słucha muzyki instrumentalnej z nagrań i na przedszkolnych koncertach 	
	<ul style="list-style-type: none"> • poprawnie trzyma przybory do pisania, kredki i pędzle • potrafi określić kierunek oraz miejsce na kartce papieru • rysuje po śladzie proste wzory i szlaczki • potrafi rysować według wzoru lub zgodnie z poleceniami nauczyciela • w rysowanych znakach rozpoznaje fragmenty liter i cyfr • pokazuje ruchem proste znaki graficzne, np. linie, kółka, fale i odwzorowuje je na papierze • odwzorowuje kształty w liniaturze i na papierze w kratkę • podejmuje próby pisania liter i cyfr 	<p>8) wykonuje własne eksperymenty graficzne, tworzy proste i złożone znaki, nadając im znaczenie, kreśli wybrane litery i cyfry (numery kompetencji: 1, 3, 5, 7)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • wypowiada się na temat treści oglądanych obrazów, wymienia osoby i przedmioty oraz opowiada o zdarzeniach • wskazuje postacie, przedmioty przedstawione na obrazach • rozumie umowne znaki, z którymi spotyka się w przedszkolu • zna symbole stosowane w popularnych wśród dzieci grach planszowych • rozumie znaczenie podstawowych znaków drogowych • umie posługiwać się znakami odnoszącymi się do zjawisk atmosferycznych 	<p>9) czyta obrazy, wyodrębnia i nazywa ich elementy, nazywa symbole i znaki znajdujące się w otoczeniu, wyjaśnia ich znaczenie (numery kompetencji: 1, 3, 5, 7)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • wie, że kraj, w którym mieszka to Polska, a on jest Polakiem • zna podania i legendy związane z Polską • rozpoznaje symbole narodowe: godło, flaga, hymn • szanuje kulturę i tradycje narodowe • przyjmuje właściwą postawę podczas słuchania hymnu • wypowiada się na temat miejsc i okoliczności wykonywania hymnu Polski • wie, że Polska należy do Unii Europejskiej 	<p>10) wymienia nazwę swojego kraju i jego stolicy, rozpoznaje symbole narodowe, rozumie pojęcie Unia Europejska (numery kompetencji: 1, 2, 6, 7)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • rozpoznaje właściwości przedmiotów • tworzy z klocków kompozycje przestrzenne • potrafi określić położenia i kształt wybranego przedmiotu • porównuje przedmioty ze względu na wybraną cechę • tworzy kompozycje z różnych materiałów i przedmiotów • potrafi przedstawić efekty swojej pracy i nazwać ją 	<p>11) wyraża ekspresję twórczą podczas czynności konstrukcyjnych i zabawy, zagospodarowuje przestrzeń, porównuje przedmioty (numery kompetencji: 1, 3, 4, 7, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi wyszukać takie same przedmioty • ocenia cechy przedmiotów za pomocą różnych zmysłów, np. dotyku, wzroku, węchu • umie wskazać właściwości przedmiotów, opisuje ich kształt, wielkość, ciężar • grupuje przedmioty, biorąc pod uwagę ich przeznaczenie, przynależność lub wybrane cechy • tworzy z klocków wieże, łączy klocki o różnych kształtach i wielkościach • rozróżnia podstawowe figury geometryczne – koło, kwadrat, 	<p>12) klasyfikuje i grupuje przedmioty według różnych parametrów, odtwarza układy przedmiotów i tworzy własne, nadając im znaczenie, układa przedmioty w szeregi i rytmy, rozróżnia podstawowe figury geometryczne (numery kompetencji: 1, 3, 4, 5, 7, 8)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<p>prostokąt, trójkąt</p> <ul style="list-style-type: none"> • umie ułożyć kompozycję w kształcie znanych figur geometrycznych 	
	<ul style="list-style-type: none"> • szacuje liczbę przedmiotów • układa w szereg lub w rząd przedmioty do policzenia • pokazuje na palcach liczbę przedmiotów, które policzyło • dokonuje pomiaru długości przedmiotu za pomocą dłoni, stopy lub buta 	<p>13) eksperymentuje, szacuje, przewiduje, dokonuje pomiaru długości przedmiotów (numery kompetencji: 1, 3, 4, 5, 7, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • określa swoje położenie w przestrzeni • wskazuje prawą i lewą stronę • porusza się w przestrzeni zgodnie z poleceniami nauczyciela • używa pojęć określających położenie przedmiotów w przestrzeni, np. pod, nad, za przed • wskazuje i nazywa położenie przedmiotów względem własnej osoby, np. obok mnie, przede mną, za mną • wskazuje kierunki w przestrzeni, np. na lewo, na prawo 	<p>14) określa kierunki i ustala położenie przedmiotów względem własnej osoby, rozróżnia prawą i lewą stronę (numery kompetencji: 1, 3, 4, 5, 7, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • układa przedmioty w szeregi lub rzędy w celu przeliczenia ich • wspomagając się liczeniem na palcach podaje wynik dodawania lub odejmowania • wymienia liczebniki od 0 do 10 we właściwej kolejności • potrafi odróżnić liczenie błędne od poprawnego • używa liczebników głównych i porządkowych • potrafi rozpoznać cyfry oznaczające liczby od 0 do 10 • pokazuje na palcach lub za pomocą liczmanów ilość przedmiotów, które policzyło 	<p>15) przelicza elementy zbiorów, posługuje się liczebnikami głównymi i porządkowymi, wykonuje dodawanie i odejmowanie (numery kompetencji: 1, 3, 4, 5, 7, 8)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi posługiwać się określeniami dotyczącymi następstwa czasu, np. najpierw, potem, teraz, wczoraj, dzisiaj, jutro, rano, wieczorem • zna stałe następstwo dni i nocy • posługuje się nazwami kolejnych dni tygodnia, zna nazwy miesięcy i pór roku 	<p>16) posługuje się pojęciami dotyczącymi następstwa czasu, pór roku, nazwami dni tygodnia i miesięcy (numery kompetencji: 1, 3, 4, 5, 7, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • odróżnia monety od banknotów • rozpoznaje modele monet i banknotów o niskich nominacjach • potrafi ułożyć monety w kolejności malejącej lub rosnącej • rozumie, do czego służą pieniądze w gospodarstwie domowym 	<p>17) rozpoznaje modele monet i banknotów, porządkuje je, rozumie ich znaczenie (numery kompetencji: 1, 3, 4, 5, 7, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • potrafi opowiedzieć o środowisku przyrodniczym w najbliższym otoczeniu • zauważa zmiany zachodzące w przyrodzie w kolejnych porach roku • potrafi nazwać zjawiska atmosferyczne typowe dla danej pory roku • prowadzi prosty, obrazkowy kalendarz pogody, rozumie znaczenie używanych przez siebie symboli dotyczących zjawisk pogodowych • nazywa rośliny i zwierzęta żyjące w różnych środowiskach • aktywnie uczestniczy w hodowli roślin, wykonując podstawowe czynności pielęgnacyjne • gromadzi okazy przyrody w kąci przyrodniczym • rozumie potrzebę ochrony przyrody • wie, jak człowiek może chronić przyrodę • potrafi segregować odpady 	<p>18) posługuje się pojęciami dotyczącymi zjawisk przyrodniczych, życia zwierząt, roślin i ludzi, korzystania z dóbr przyrody (grzyby, owoce, zioła) (numery kompetencji: 1, 3, 4, 5, 7, 8)</p>

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<ul style="list-style-type: none"> uczestniczy w akcjach promujących ochronę przyrody 	
	<ul style="list-style-type: none"> wie, jak obchodzić się z książką chętnie ogląda książki, opowiada o ilustracjach wypowiada się na temat treści wysłuchanych bajek i opowiadań zagospodarowuje przestrzeń tworząc budowle z różnych materiałów, wykorzystuje np. krzesła, pudełka, koce prawidłowo posługuje się prostymi narzędziami zna zastosowanie podstawowych sprzętów gospodarstwa domowego, np. suszarka, robot, odkurzacz potrafi, za pozwoleniem dorosłych, samodzielnie korzystać ze sprzętu audiowizualnego, np. włączyć radio, telewizor wie, jak można porozumiewać się za pomocą telefonu 	<p>19) podejmuje samodzielną aktywność poznawczą (numery kompetencji: 1, 3, 4, 5, 7, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> opowiada o członkach rodziny i ich zajęciach obserwuje pracę ludzi wykonujących różne zawody potrafi opowiedzieć o pracy osób wykonujących różne czynności umie przedstawić za pomocą ruchu różne zawody, np. fryzjer, kierowca 	<p>20) wskazuje zawody wykonywane przez rodziców i osoby z najbliższego otoczenia, wyjaśnia, czym zajmuje się osoba wykonująca dany zawód (numery kompetencji: 1, 5, 7, 8)</p>
<ul style="list-style-type: none"> uczestniczy w grach i zabawach w języku obcym bawi się słowami z języka obcego powtarza rymowanki i proste wierszyki śpiewa w grupie piosenki rozumie sens ogólny krótkich historyjek, gdy są wspierane 	<p>21) rozumie proste polecenia w języku obcym nowożytnym i reaguje na nie (numery kompetencji: 1, 2, 5, 6, 8)</p>	

Obszar działalności edukacyjnej przedszkola	Materiał edukacyjny	Osiągnięcia dziecka na koniec wychowania przedszkolnego, numery rozwijanych kompetencji kluczowych
	<p>obrazkami, rekwizytami, ruchem lub mimiką</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozumie polecenia zadawane przez nauczyciela lub usłyszane z płyty CD • nazywa określone przedmioty i postaci • dopasowuje obrazek do usłyszanego słowa • powtarza słowa za nauczycielem 	
	<ul style="list-style-type: none"> • reaguje na proste polecenia w języku mniejszości narodowej lub etnicznej • posługuje się wyrazami i zwrotami mającymi znaczenie w zabawie oraz w podejmowanych czynnościach • rozumie ogólny sens czytanych lub opowiadanych historyjek w sytuacji, gdy są wspierane obrazkiem, rekwizytem czy ruchem • powtarza rymowanki, proste wierszyki, śpiewa piosenki • zna godło (symbol) swojej wspólnoty narodowej lub etnicznej 	<p>22) porozumiewa się w języku mniejszości narodowej lub etnicznej (numery kompetencji: 1, 2, 5, 8)</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • reaguje na proste polecenia w języku kaszubskim • używa wyrazów i zwrotów mających znaczenie w zabawie i innych podejmowanych czynnościach • powtarza rymowanki i proste wierszyki • śpiewa piosenki • rozumie ogólny sens czytanych lub opowiadanych historyjek wspieranych obrazkiem, rekwizytem, gestem • zna godło swojej wspólnoty regionalnej (np. kaszubskiej) 	<p>23) porozumiewa się w języku regionalnym – kaszubskim (numery kompetencji: 1, 2, 5, 6, 8)</p>

ROZDZIAŁ IV

Sposób organizacji zadań dydaktyczno - wychowawczych

Zgodnie z podstawą programową „nauczyciele organizują zajęcia wspierające rozwój dziecka. Wykorzystują do tego każdą sytuację i moment pobytu dziecka w przedszkolu, czyli tzw. zajęcia kierowane i niekierowane. Wszystkie doświadczenia dzieci płynące z organizacji pracy przedszkola są efektem realizacji programu wychowania przedszkolnego. Ważne są zatem zajęcia kierowane, jak i czas spożywania posiłków, czas przeznaczony na odpoczynek i charakter tego odpoczynku, uroczystości przedszkolne, wycieczki, ale i ubieranie, rozbieranie”. Nauczyciel organizując zajęcia kierowane, bierze pod uwagę potrzeby i możliwości dziecka. Wykorzystuje każdą sytuację edukacyjną, która prowadzi do osiągnięcia dojrzałości szkolnej. Podstawową formą działalności dziecka w wieku przedszkolnym jest zabawa. Zabawa sprzyja rozwijaniu umiejętności potrzebnych w kolejnym etapie edukacyjnym. W przedszkolu obowiązuje ustalony rytm dnia. Czas przeznaczony na naukę, zabawę, odpoczynek przebiega w określonym rytmie. Zapewnia to dziecku poczucie bezpieczeństwa oraz ułatwia zrozumienie pojęcia czasu. Naturalną potrzebą dziecka w wieku przedszkolnym jest potrzeba ruchu. Należy więc umożliwić dzieciom udział w zabawach ruchowych, ćwiczeniach gimnastycznych, rytmice. Nauczyciele przedszkola wspierają rodziców w procesie nauczania i wychowania dziecka, dlatego też systematycznie przekazują informacje o postępach w rozwoju dziecka, zachęcają do współpracy, ustalają jednolity front oddziaływań wychowawczych. Dzieciom rozpoczynającym od następnego roku naukę w szkole opracowują diagnozę dojrzałości szkolnej. Aby proces dydaktyczno – wychowawczy przebiegał prawidłowo, należy zadbać o odpowiednie przygotowanie przestrzeni, w której przebywają dzieci oraz wyposażenie ich w pomoce dydaktyczne, zabawki wspomagające rozwój dziecka.

Poniżej prezentowany przykładowy ramowy rozkład dnia stanowi ogólny schemat organizacji pobytu dziecka w placówce przedszkolnej. Zaznaczyć należy, że wewnętrzna organizacja (wynikająca m.in. ze statutu przedszkola) oraz specyfiki danej placówki wpływać może na przebieg oraz długość poszczególnych zajęć, zarówno tych kierowanych, jak i niekierowanych. Są one tak samo ważne i wspierające rozwój dziecka, a przy tym uwzględniać powinny typowe dla danego wieku potrzeby rozwojowe.

PRZYKŁADOWY RAMOWY ROZKŁAD DNIA:

GODZINY	RODZAJ CZYNNOŚCI
6 ³⁰ – 8 ¹⁵	<ul style="list-style-type: none"> • czas przybywania dzieci do placówki, • krótkie rozmowy z rodzicami przeprowadzane w celu pozyskania bieżących informacji o dziecku • dowolne zabawy – np. w kącikach zainteresowań; ćwiczenia i zabawy ruchowe
8 ¹⁵ – 8 ³⁰	<ul style="list-style-type: none"> • przygotowanie do śniadania • zabiegi higieniczne • czynności porządkowe
8 ³⁰ – 9 ⁰⁰	<ul style="list-style-type: none"> • śniadanie
9 ⁰⁰ – 10 ⁰⁰	<ul style="list-style-type: none"> • zajęcia dydaktyczne realizowane według programu (grupy starsze), grupy młodsze – zajęcia 10 – 20 min., zabawy swobodne
10 ⁰⁰ – 10 ⁴⁵	<ul style="list-style-type: none"> • pobyt w ogrodzie przedszkolnym lub na placu zabaw: <ul style="list-style-type: none"> - zabawy zorganizowane i swobodne z wykorzystaniem sprzętu sportowego i zabawek podwórkowych - gry sportowe
10 ⁴⁵ – 11 ³⁰	<ul style="list-style-type: none"> • zajęcia dodatkowe (rytmika, taniec)
11 ³⁰ – 11 ⁴⁵	<ul style="list-style-type: none"> • przygotowanie do obiadu • czynności porządkowo-higieniczne
11 ⁴⁵ – 12 ¹⁵	<ul style="list-style-type: none"> • obiad
12 ¹⁵ – 14 ⁰⁰	<ul style="list-style-type: none"> • grupy młodsze – odpoczynek poobiedni (leżakowanie)
12 ¹⁵ – 14 ⁰⁰	<ul style="list-style-type: none"> • grupy starsze – relaksacja przy muzyce • praca indywidualna z dziećmi • utrwalanie wierszy i piosenek • przygotowywanie do występów • zabawy grupowe według pomysłów dzieci lub nauczycieli (z wykorzystaniem zabawek, książek, gier, materiałów plastycznych)
14 ⁰⁰ – 14 ¹⁵	<ul style="list-style-type: none"> • przygotowanie do podwieczorku
14 ¹⁵ – 14 ³⁰	<ul style="list-style-type: none"> • podwieczorek
14 ³⁰ – 16 ³⁰	<ul style="list-style-type: none"> • zabawy dowolne w sali zabaw • gry i zabawy ruchowe przy muzyce • praca indywidualna • zabawy na świeżym powietrzu • rozmowy z rodzicami • pożegnanie dzieci

ROZDZIAŁ V

Procedury osiągnięcia celów

Programem wychowania przedszkolnego objęte są dzieci przedszkolne, a zadania wychowawcze realizowane są przez nauczycieli w sposób ciągły, poprzez odpowiedni dobór metod i form pracy, literaturę oraz pomoce dydaktyczne. Metody i formy pracy powinny być jak najlepiej dobrane do rozwoju dziecka, jego wieku i możliwości. Wskazane jest również by uwzględniać także sytuację środowiskową i rodzinną dziecka.

1. Formy pracy:

Organizacyjne formy pracy z dziećmi:

- praca indywidualna
- praca w małych zespołach
- praca z całą grupą

Formy aktywności dzieci:

- zabawa (dydaktyczna, tematyczna, badawcza, konstrukcyjna, swobodna, ruchowa) lub inne rodzaje działalności dzieci pozwalające na rozwijanie własnej inicjatywy
- zajęcia dydaktyczne
- czynności samoobsługowe oraz praca użyteczna
- spacer i wycieczki
- uroczystości przedszkolne
- udział w imprezach organizowanych w przedszkolu i poza nim
- udział w konkursach, zawodach, turniejach
- udział w programach profilaktycznych

2. Metody pracy:

- Metody słowne (oparte na słowie) – rozmowa, opowiadanie, uczenie wierszy, pogadanka, zagadki, objaśnienia, instrukcja, opis.
- Metody czynne (oparte na działaniu) – metoda samodzielnych doświadczeń, metoda zadań stawianych dziecku, metoda ćwiczeń, metoda kierowania własną działalnością dziecka.
- Metody oglądowe (oparte na obserwacji) – obserwacja, pokaz, osobisty przykład nauczyciela, udostępnianie sztuki (przedstawienia teatralne, koncerty muzyczne).

- Metody aktywizujące – gry i zabawy dydaktyczne, odgrywanie scenek, drama, burza mózgów, metoda projektu.

Dobór metod zależy od indywidualnych możliwości dzieci oraz od tego jakie umiejętności zostały zaplanowane w danej chwili. Najlepszymi metodami są więc te, które aktywizują i motywują dziecko oraz umożliwiają praktyczne zastosowanie zdobytej wiedzy.

Nauczyciele przedszkoli coraz częściej sięgają po nowatorskie rozwiązania metodyczne, które pozwalają inspirować dzieci w twórczym podejściu do życia i sprawiać, że w przedszkolu dzieci będą czuły się szczęśliwe i radosne, a uczyły się szybko i chętnie.

Metoda gimnastyki twórczej (ekspresyjnej) Rudolfa Labana – polega na ruchu podejmowanym zgodnie z własną inwencją, fantazją i doświadczeniem. Ruch powinien być powiązany ze słowem, rytmem i muzyką, a dziecko ćwiczy to, na co ma ochotę i na co je stać. Zadania stawiane przez nauczyciela mają charakter otwarty, można je wykonać na wiele sposobów. Zaletą tej metody jest bogactwo form działania oraz otwartość na nowe idee, a także nietypowe przybory i sprzęt.

Koncepcja edukacyjna Dziecięca matematyka według Edyty Gruszczyk – Kolczyńskiej proponuje, aby treści kształcenia matematycznego zawarte były w blokach programowych. Są one tak dobrane, aby rozwijać najważniejsze czynności intelektualne i kształtować te umiejętności, które są przydatne w dalszej edukacji matematycznej dzieci. Każdy blok zawiera treści ułożone zgodnie z możliwościami dziecka na danym etapie rozwoju. Ważne jest, aby treści łatwiejsze były opanowane przed wprowadzeniem treści trudniejszych. Edukacja matematyczna powinna być połączona z działaniem. Ważne też jest ukształtowanie w dzieciach odporności emocjonalnej oraz wyrobienie zdolności do zwiększonego wysiłku intelektualnego. Zalecane jest prowadzenie zajęć matematycznych każdego dnia.

Metoda Weroniki Sherborne jest możliwa do stosowania w każdych warunkach bez konieczności używania przyrządów. Dzieci ćwiczą boso, w niskich bezpiecznych pozycjach, nawiązując do „języka ciała”, czyli ćwiczenia są formą komunikowania się z innymi. Ze względu na swą prostotę jest to metoda dla każdego, nie ma w niej elementu współzawodnictwa.

Metoda Carla Orffa to nowatorski system umuzykalnienia dzieci. Wynika on z założenia, że kulturę fizyczną należy rozwijać w ścisłej korelacji z kulturą rytmiczną – muzyczną oraz z kulturą słowa. Formy wychowania muzycznego według Orffa powinny zawierać grę na instrumentach, dużą ilość spontanicznego, kreatywnego

ruchu, improwizacje wokalne, instrumentalne i ruchowe, ekspresywny śpiew oraz słuchanie muzyki.

Metoda Dobrego Startu opracowana przez Thea Bugnet – van der Voort, a przystosowana do pracy w Polsce i upowszechniona przez Martę Bogdanowicz. Zakłada ona wspomaganie rozwoju psychomotorycznego dziecka przez odpowiednio zorganizowaną zabawę i aktywne uczenie symboli graficznych, łatwych wzorów, liter i znaków matematycznych. W metodzie tej istotną rolę pełnią trzy elementy:

- a) element motoryczny – ćwiczenia ruchowe, ruchy zharmonizowane z rytmem piosenek, wykonywane podczas reprodukcji znaków graficznych,
- b) element słuchowy to piosenki, wierszyki, zdania, wyrazy,
- c) element wzrokowy, czyli znaki graficzne (łatwe wzory, litery znaki matematyczne).

Metoda ta pozwala wprowadzać dzieci w świat czytania i pisania dzięki rozwijaniu zdolności percepcyjnych dzieci.

Odimienna metoda nauki czytania autorstwa dr Ireny Majchrzak ma na celu wykształcenie kompetencji czytelniczych dzieci w wieku przedszkolnym. Kształcenie sztuki czytania z pełnym rozumieniem tekstu rozpoczyna się z dziećmi trzyletnimi. Naukę nauczyciel rozpoczyna od imienia dziecka. Imię staje się słowem otwierającym świat pisma. Nauka czytania przebiega według określonych etapów: etap pierwszy – inicjacja, etap drugi – ściana pełna liter, etap trzeci – nazywanie świata, etap czwarty – sesje czytania.

Metoda Edwarda de Bono, została rozpropagowana przez maltańskiego lekarza i psychologa, który jest światowym autorytetem w dziedzinie technik twórczego myślenia. Proponuje on twórcze rozwiązywanie problemu za pomocą metody „6 kapeluszy myślowych”. W każdym kapeluszu, w zależności od koloru, myśli się inaczej. Kapelusz biały to fakty, czerwony – emocje, żółty – optymizm, czarny – pesymizm, niebieski – równowaga, a zielony – możliwości. Stosując te metody dzieci wspólnie rozwiązują sytuację problemową i wypracowują zasady postępowania. Prowokacje, Hipotezy, Fantazje to są według E. de Bono narzędzia myślowe, których użycie owocuje nowymi rozwiązaniami i pomysłami.

Pedagogika Zabawy KLANZA pozwala dzieciom rozwijać swoje najlepsze strony na tle i w związku z grupą. Pobudza do aktywności i interakcji w grupie za pomocą słów, gestów, ruchu, tańca, malowania, dotyku czy dźwięku.

Metoda Marii Kielar – Turskiej podkreśla potrzebę skupienia uwagi na indywidualnych potrzebach i możliwościach dziecka. Cechuje to nauczyciela otwartego na dziecko, traktującego je „podmiotowo”. Zauważa również, że nauczyciel otwarty na siebie jest nastawiony na własny rozwój i doskonalenie swoich umiejętności.

Koncepcje pedagogiczne Celestyna Freineta uwzględniają wspomaganie wszechstronnego rozwoju każdego dziecka. Wśród pożądanych technik nauczania wyróżnia on:

- doświadczenie poszukujące
- swobodny tekst
- „żywy teatr”
- gazetkę klasową
- korespondencję międzyszkolną
- swobodną ekspresję artystyczną

Metoda Marii Montessori pozwala dziecku pracować według własnego tempa i możliwości, podejmując zadania, do których jest już gotowe. Bodźce środowiska przedszkolnego powinny być dostosowane do faz rozwoju dziecka. Dziecko powinno samorzutnie dostrzegać problem i podejmować decyzje, zdobywając w ten sposób nie tylko wiedzę, ale i umiejętności. Nauczyciel nie powinien narzucać wiedzy, a kierować spontanicznymi reakcjami dziecka.

Sztuka składania papieru Origami ćwiczy umiejętność panowania nad ruchami ręki, uwagę i wytrwałość, co przyczynia się do usprawnienia koordynacji wzrokowo – ruchowej. Pomaga w utrwaleniu pojęć geometrycznych, takich jak trójkąt, kwadrat, połowa. Origami rozwija również aktywność i pomysłowość oraz zmysł estetyczny.

Metoda Edukacja przez ruch Doroty Dziamskiej w procesie kształcenia wykorzystuje naturalny ruch dziecka. Aktywność dziecka oparta jest na ruchu i rytmie. Metoda nawiązuje do holistycznej koncepcji rozwoju człowieka. Dziecko przy wykonywaniu ćwiczenia porusza się w określonym rytmie, ruchowi towarzyszy muzyka, a efektem ćwiczenia jest praca plastyczna, która stanowi punkt wyjścia do realizacji różnych treści.

3. Warunki bazowe niezbędne do realizacji programu:

a) sale dydaktyczne dla każdej grupy

b) kąciki zainteresowań:

- stałe: czytelniczy, konstrukcyjny, artystyczny, przyrodniczy;

- czasowe (związane z realizowaną tematyką, świętami okolicznościowymi czy specyfiką pracy przedszkola)
- c) zabawki i pomoce dydaktyczne
- d) miejsca przeznaczone na odpoczynek

4. System motywacyjny powinien być uzgodniony z rodzicami i mieć na celu eliminowanie zachowań niepożądanych, a nabywanie właściwych nawyków, postaw i umiejętności. Właściwym jest również wspólne z dziećmi opracowanie obowiązującego w danej placówce kodeksu dobrego zachowania.

- Formy nagradzania, które mogą stymulować dziecko do dobrego zachowania:
 - nagradzanie pochwałą i uznaniem
 - atrakcyjna zabawa w grupie według pomysłu dziecka
 - przywilej wykonania prostych czynności wskazanych przez nauczyciela
 - drobne nagrody rzeczowe
 - order uznania
 - pochwała przed rodzicami
- Środki zaradcze w przypadku niestosowania się do ustalonych zasad:
 - słowne upomnienie
 - tłumaczenie i wyjaśnianie
 - ukazywanie następstw postępowania
 - czasowe odebranie przyznanego przywileju
 - odsunięcie od zabawy

ROZDZIAŁ VI

Ewaluacja programu wychowania przedszkolnego

Program Wychowania Przedszkolnego powinien podlegać ewaluacji bieżącej i okresowej oraz po roku realizacji. Stanowić to bowiem będzie podsumowanie efektów pracy dydaktyczno – wychowawczej przedszkola po zakończeniu całego cyklu kształcenia w poszczególnych grupach wiekowych.

Ewaluacji podlegają:

1. prezentowany przez dzieci system wartości,
2. zachowania i postawy dzieci w określonych sytuacjach,
3. zaangażowanie nauczycieli w realizację programu wychowawczego,
4. zaangażowanie pracowników niepedagogicznych w realizację programu.

W ocenie stopnia realizacji programu wychowania przedszkolnego uwzględnia się opinie nauczycieli i rodziców, a także poddaje analizie następujące dokumenty:

- dzienniki zajęć,
- arkusze obserwacji,
- arkusze diagnostyczne,
- wytwory pracy dzieci,
- ankiety dla rodziców,
- ankiety dla nauczycieli,
- ocena realizacji programu wychowania przedszkolnego na radzie pedagogicznej.

BIBLIOGRAFIA

1. Bogdanowicz M., *Metoda dobrego startu*, wyd. WSiP, Warszawa 1989,
2. Bogdanowicz M., *Zabawy dydaktyczne dla przedszkoli*, wyd. WSiP, Warszawa 1990,
3. Cole R., *Inteligencja moralna dzieci*, Dom Wydawniczy REBIS, Poznań 2003,
4. Dmochowska M., *Zanim dziecko zacznie pisać*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1991,
5. Dobson J., *Dzieci i wychowanie*, wyd. Vocatio, Warszawa 1995,
6. Dryjas K., Jas M. – *Wspomaganie przedszkoli w rozwijaniu u dzieci kompetencji kluczowych*, ORE Warszawa 2017
7. Gołębiak B. D., *Uczenie metodą projektów*, wyd. WSiP, Warszawa 2002,
8. Gruszczyk –Kolczyńska E., E. Zielińska, *Wspomaganie dzieci w rozwoju zdolności do skupiania uwagi i zapamiętywania*, wyd. WSiP, Warszawa 2005,
9. Grygorowicz I., *Zabawy z porami roku. Program wychowania przedszkolnego*, Wydawnictwo Edukacyjne Podręcznikarnia, Białystok 2016,
10. Guz S., *Rozwój i edukacja dziecka. Szanse i zagrożenia*, wyd. UMCS, Lublin 2005,
11. Hurlock E., *Rozwój dziecka*, wyd. PWN, Warszawa 1985,
12. Jaszczyszyn E., *Modele edukacji czytelniczej w przedszkolu a gotowość do czytania i umiejętności czytania dzieci sześciolletnich*, Białystok 2010.
13. Jaszczyszyn E., *Aktywizacja rodziców w zakresie edukacji ich dzieci w wieku przedszkolnym sposobem przeciwdziałania marginalizacji i wykluczeniu społecznemu*, [w:] A. Klim-Klimaszewska (red.), *Przeciw wykluczeniu społecznemu*, Siedlce 2010.
14. Kamińska K., *Nauka czytania dzieci w wieku przedszkolnym*, wyd. WSiP, Warszawa 1999,
15. Klim – Klimaszewska A., *Pedagogika przedszkolna*, wyd. Polski Instytut Wydawniczy, Warszawa 2005,
16. Koźmińska I., E. Olszewska, *Z dzieckiem w świat wartości*, wyd. Świat Książki, Warszawa 2007,
17. Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej*, wyd. Agencja Usługowa „Omega”, Suwałki 2000,
18. Lipnicka B., *Kształtowanie zdolności i talentu dziecka. Wspierająca funkcja rodziców*, wyd. Barbara, Kraków 2000,
19. Łupkowska K., Zgrychowa I., *Zrobimy to sami*, wyd. WSiP, Warszawa 1987,
20. Majchrzak I., *Wprowadzanie dziecka w świat pisma*, wyd. WSiP, Warszawa 1995,
21. Malko D., *Metodyka wychowania muzycznego w przedszkolu*, wyd. WSiP, Warszawa 1998,
22. Mystkowska H., *Rozwijanie mowy i myślenia dzieci w wieku przedszkolnym*, wyd. WSiP, Warszawa 1991,
23. Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, wyd. PWN, Warszawa 1987,
24. Parczewska T., *Edukacja ekologiczna w przedszkolu. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2009
25. Pytlarczyk J., *Diagnoza rozwoju dziecka podstawą planowania procesu edukacyjnego w przedszkolu i w szkole*, wyd. JUKA, Warszawa 2007,
26. Pytlarczyk J., *Z radością w świat*, wyd. JUKA, Warszawa 2007,
27. Uszyńska-Jarmoc J., *Sposoby identyfikacji rozwojowego potencjału intelektualnego a modele stymulowania rozwoju uzdolnień dzieci we wczesnym dzieciństwie*, [w:] W. Limont, J. Cieślukowska (red.), *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*, t. 1, Kraków 2005.
28. Waloszek D., *Program w edukacji dzieci. Geneza, istota, kryteria*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2005.